

Συγκριτικά Οικονομικά Συστήματα

2. Η ιστορική ανάπτυξη και τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά του καπιταλιστικού οικονομικού συστήματος

*«... το κεφάλαιο γεννιέται βουτηγμένο
από την κορυφή ως τα νύχια στο αίμα
και τη βρωμιά και στάζοντας αίμα απ’
όλους τούς πόρους»*

Κ. Μαρξ, Το Κεφάλαιο, τ. Ι, σ. 785

Οι ενότητες του μαθήματος

Ενότητα I: Εισαγωγή και θεωρητικό πλαίσιο

1ο μάθημα: Εισαγωγή στο μάθημα και τις βασικές του έννοιες. Τα κοινωνικο-οικονομικά συστήματα και η διαδοχή τους.

Ενότητα II: Ο καπιταλισμός και οι μορφές του

2ο μάθημα: Η ιστορική ανάπτυξη και τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά του καπιταλιστικού οικονομικού συστήματος.

3ο μάθημα: Από τον κλασικό φιλελευθερισμό στον «νεοφιλελεύθερισμό»: το λεγόμενο αγγλοσαξωνικό μοντέλο.

4ο μάθημα: Ο μεταπολεμικός «κεϋνσιανός καπιταλισμός» σε Γαλλία, Γερμανία, Σκανδιναβικά κράτη.

5ο μάθημα: Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως εγχείρημα διακρατικού καπιταλισμού.

6ο μάθημα: Ασιατικός καπιταλισμός: Ιαπωνία και «ισλαμικές οικονομίες».

Ενότητα III: Ο σοσιαλισμός και η εμπειρία του κατά τον 20ο αιώνα

7ο μάθημα: Τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά του σοσιαλιστικού οικονομικού συστήματος.

8ο μάθημα: Η ιστορία του Κεντρικού Σχεδιασμού στην ΕΣΣΔ.

9ο μάθημα: Συμβιβάζεται ο σοσιαλισμός με την αγορά; Η Γιουγκοσλαβική “αυτοδιαχείριση” και η «σοσιαλιστική οικονομία της αγοράς» της Κίνας.

Ενότητα IV: Ο καπιταλισμός και ο σοσιαλισμός σε διάλογο

10ο μάθημα: Η συζήτηση για τον οικονομικό υπολογισμό.

11ο μάθημα: Η σύγχρονη συζήτηση για το σοσιαλιστικό σχεδιασμό.

12ο μάθημα: Επανάληψη και συμπεράσματα.

Βασικά ερωτήματα

1. Ποια είναι τα βασικά χαρακτηριστικά του φεουδαρχικού οικονομικού συστήματος;
2. Πώς γεννήθηκε το καπιταλιστικό οικονομικό σύστημα μέσα από τα σπλάχνα της φεουδαρχίας;
3. Πώς συγκροτείται ο καπιταλισμός ως διακριτό οικονομικό σύστημα και ποια είναι τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά λειτουργίας του;
4. Προς τα πού κατατείνει ο καπιταλισμός;

1. Ποια είναι τα βασικά χαρακτηριστικά του φεουδαρχικού οικονομικού συστήματος;

Κάθε οικονομικό σύστημα...

Γέννηση

- από κάπου έρχεται

Συγκρότηση

- κάπως συγκροτείται σε ένα οργανικό όλον

Ωριμότητα

- προς τα κάπου κατατείνει

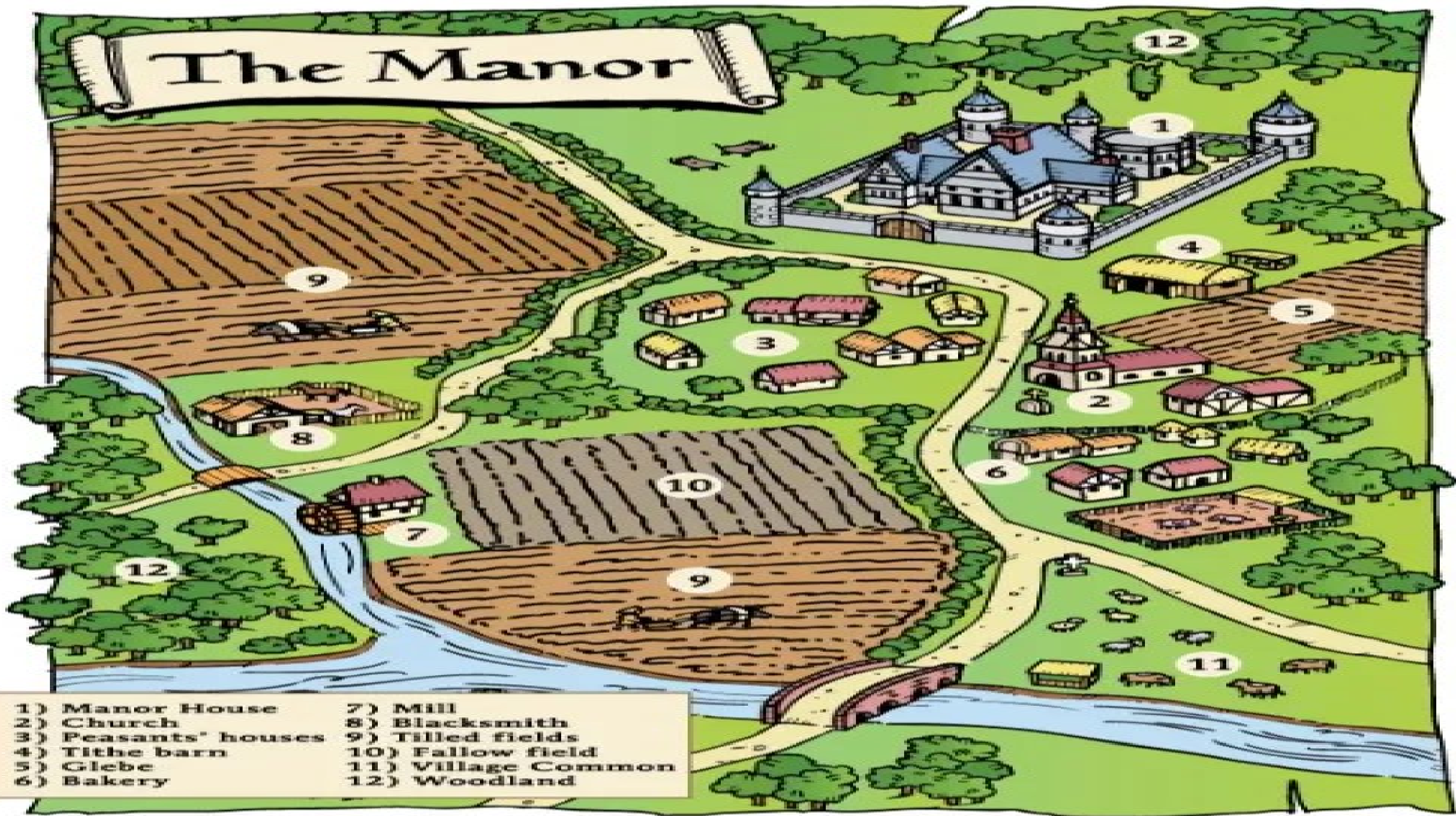
Οι προϋποθέσεις της εμφάνισης του καπιταλιστικού οικονομικού συστήματος ...

1. Αναπτυγμένη εμπορευματική και χρηματική κυκλοφορία.
2. Συγκέντρωση χρήματος και μέσων παραγωγής στον πόλο των ιδιοκτητών των μέσων παραγωγής.
3. Επαρκής διαθέσιμη ποσότητα των **διπλά ελεύθερων εργατών**, δηλαδή των εργατών που είναι ελεύθεροι τόσο από φυσικό καταναγκασμό όσο και μέσα παραγωγής.
4. Ελευθερία κίνησης κεφαλαίου (επένδυση, εμπόριο, δανεισμός) μεταξύ διαφορετικών περιοχών.
5. Κοινωνική ιεραρχία βασισμένη στον πλούτο και όχι στην πολιτική ή θρησκευτική εξουσία.
6. Συσσώρευση μισθωτού εργατικού πληθυσμού στις πόλεις.

... και η απουσία τους στην καθαυτό φεουδαρχία

- Το φεουδαρχικό κτήμα (manor): παραγωγική, διοικητική, δικαστική, στρατιωτική μονάδα.
- Ιεραρχία εξουσίας: κορυφή ο Αυτοκράτορας/Πάπας, βάση οι δουλοπάροικοι.
- Σχέσεις υποτέλειας: βασσάλοι-αφέντες.
- Οι χωρικοί ήταν δεμένοι στη γη.
- Παραγωγή κυρίως για χρήση (της κυρίαρχης τάξης) και όχι για κέρδος (Αριστοτέλης: «οικονομική» vs «χρηματιστική»)
- Πολιτικός κατακερματισμός, περιορισμένη νομισματική κυκλοφορία και διεθνές εμπόριο.
- Σημαντική η παράδοση, η στρατιωτική ασφάλεια, η πληρωμή σε είδος (αργότερα χρήμα).
- Πόλεις: χειροτεχνία σε συντεχνίες με στόχο όχι το μέγιστο κέρδος αλλά σταθερή ποιότητα ζωής.
- Η οικονομική δραστηριότητα υποταγμένη στην ευρύτερη κοινωνική και πολιτική ζωή.

The Manor

1) Manor House	7) Mill
2) Church	8) Blacksmith
3) Peasants' houses	9) Tilled fields
4) Tithe barn	10) Fallow field
5) Glebe	11) Village Common
6) Bakery	12) Woodland

Οι ποικίλες υποχρεώσεις των δουλοπάροικων

Είδος υποχρέωσης	Ποσοστό / μορφή	Σε ποιον πήγαινε	Περιγραφή
Δεκάτη (Tithe)	1/10 της παραγωγής	Εκκλησία (ενορία ή μοναστήρι)	Προϊόντα (σιτηρά, κρασί, ζώα κ.λπ.) που συγκεντρώνονταν στους «αχυρώνες της δεκάτης»
Φόρος στον άρχοντα	Μεταβλητός (συχνά 1/4 έως 1/3)	Τοπικός φεουδάρχης	Δόσεις σε είδος (σιτάρι, ζώα) ή εργασία στα κτήματα του άρχοντα (corvée).
Ενοίκιο γης	Σταθερό ποσό (σε είδος ή χρήμα)	Φεουδάρχης	Ο αγρότης “νοίκιαζε” γη για καλλιέργεια.
Δουλοπαροικιακές αγγαρίες (corvée)	Εργασία μερικών ημερών την εβδομάδα	Φεουδάρχης	Ο αγρότης όφειλε να δουλεύει στα κτήματα του κυρίου χωρίς αμοιβή.
Δικαιώματα χρήσης (banalités)	Μικρές χρεώσεις	Φεουδάρχης	Πληρωμή για χρήση μύλου, φούρνου, ή πιεστηρίου του άρχοντα.
Έκτακτες εισφορές	Ό,τι απαιτούνταν	Φεουδάρχης βασιλιάς ή	Για πολέμους, λύτρα, γάμους παιδιών του άρχοντα κ.λπ.

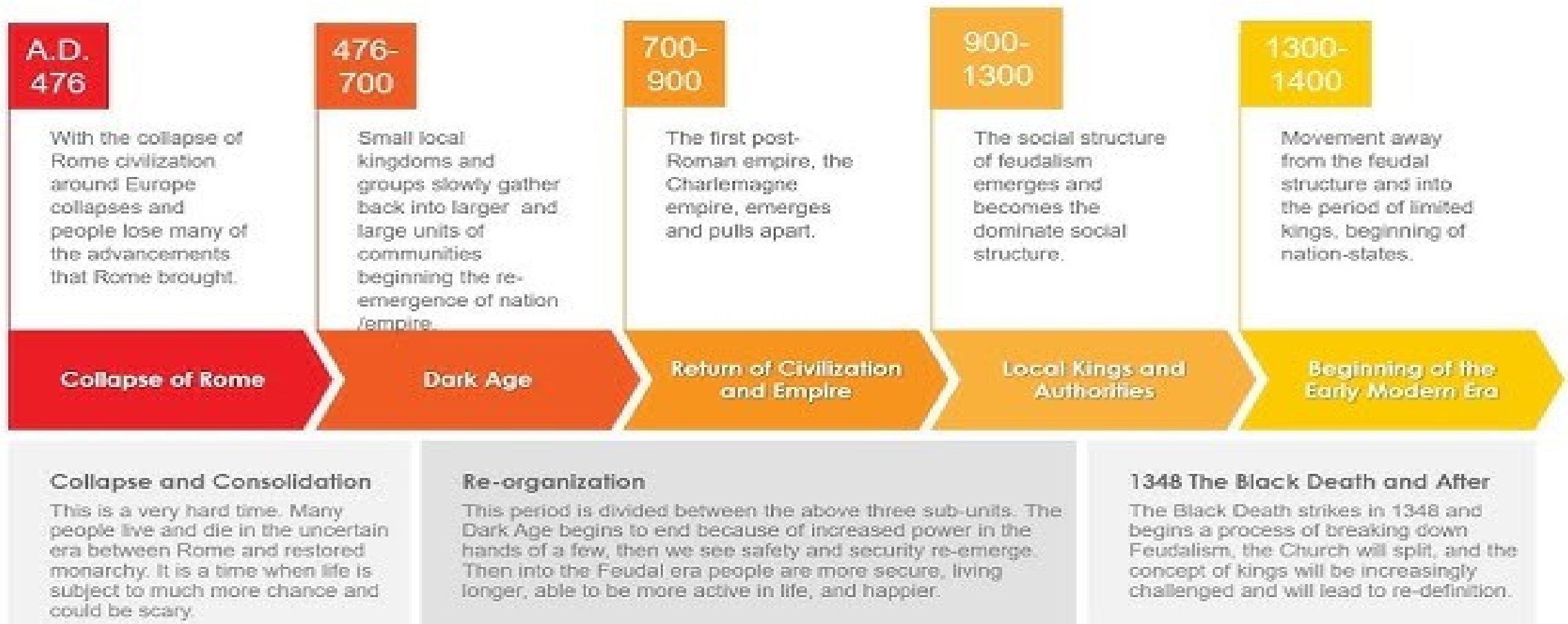
Η φεουδαρχική ιεραρχία στην Ευρώπη (11^{ος}-15^{ος} αιώνας)

Επίπεδο εξουσίας	Παράδειγμα τίτλου / ρόλου	Κοινωνική τάξη	Σχέση / Εξουσία	Υποχρεώσεις προς ανώτερο
Βασιλιάς (ο μεγαλύτερος φεουδάρχης)	Κυρίαρχος όλης της γης	Ανώτατη αριστοκρατία	Παραχωρεί φέουδα σε μεγάλους φεουδάρχες	(Ανώτερος μόνο «ο Θεός»)
Μεγάλοι φεουδάρχες	Δούκες, κόμητες	Ευγενείς	Υποτελείς (βασσάλοι) του βασιλιά – άρχοντες για μικρότερους φεουδάρχες	Φόρος, στρατιωτική υποστήριξη, παροχή συμβούλων
Μικρότεροι φεουδάρχες	Βαρόνοι, ιππότες	Ευγενείς	Υποτελείς (βασσάλοι) μεγάλων φεουδαρχών – Lords για αγρότες	Φόρος, στρατιωτική υπηρεσία, συμμετοχή σε εκστρατείες, πίστη
Δουλοπάροικοι	Καλλιεργητές γης	Κοινός λαός	Υποτελείς στους τοπικούς άρχοντες – παρέχουν εργασία και εισφορές	Αγγαρείες, φόροι, εισφορές σε είδος (σοδειά, εργασία)

Η ευρωπαϊκή φεουδαρχία

Medieval History Timeline

	Kingdom of France
	Holy Roman Empire
	Austrian House of Habsburg
	Duchy of Upper Lorraine
	Electoral Palatinate
	Electoral Electorate
	Electors of Saxony
	Duchy of Saxony
	Margraviate of Brandenburg
	Electorate of Bavaria
	Kingdom of England
	Kingdom of Spain
	Dutch Republic
	Kingdom of Denmark
	Kingdom of Sweden
	Duchy of Savoy
	Swiss Confederacy

Η ιαπωνική φεουδαρχία

2. Πώς γεννήθηκε το καπιταλιστικό οικονομικό σύστημα μέσα από τα σπλάχνα της φεουδαρχίας;

Η πρωταρχική συσσώρευση του κεφαλαίου

- Η ιστορική διαδικασία που δημιούργησε τις κοινωνικο-οικονομικές προϋποθέσεις του καπιταλισμού.
- Απαλλοτρίωση των άμεσων παραγωγών από τα μέσα παραγωγής (γη, εργαλεία, πρώτες ύλες).
- Σχηματισμός «διπλά ελεύθερων» εργατών: ελεύθερων από φυσικό καταναγκασμό και ελεύθερων από μέσα παραγωγής.
- Συσσώρευση χρηματικού πλούτου στα χέρια εμπορικών, τοκογλυφικών και αργότερα βιομηχανικών κεφαλαίων.
- Ενεργός κρατική παρέμβαση των νεότευκτων καπιταλιστικών κρατών (νομοθεσία, φορολογία, ιδιωτικοποιήσεις, αποικιακή επέκταση).

Οι περιφράξεις στην Αγγλία (enclosures)

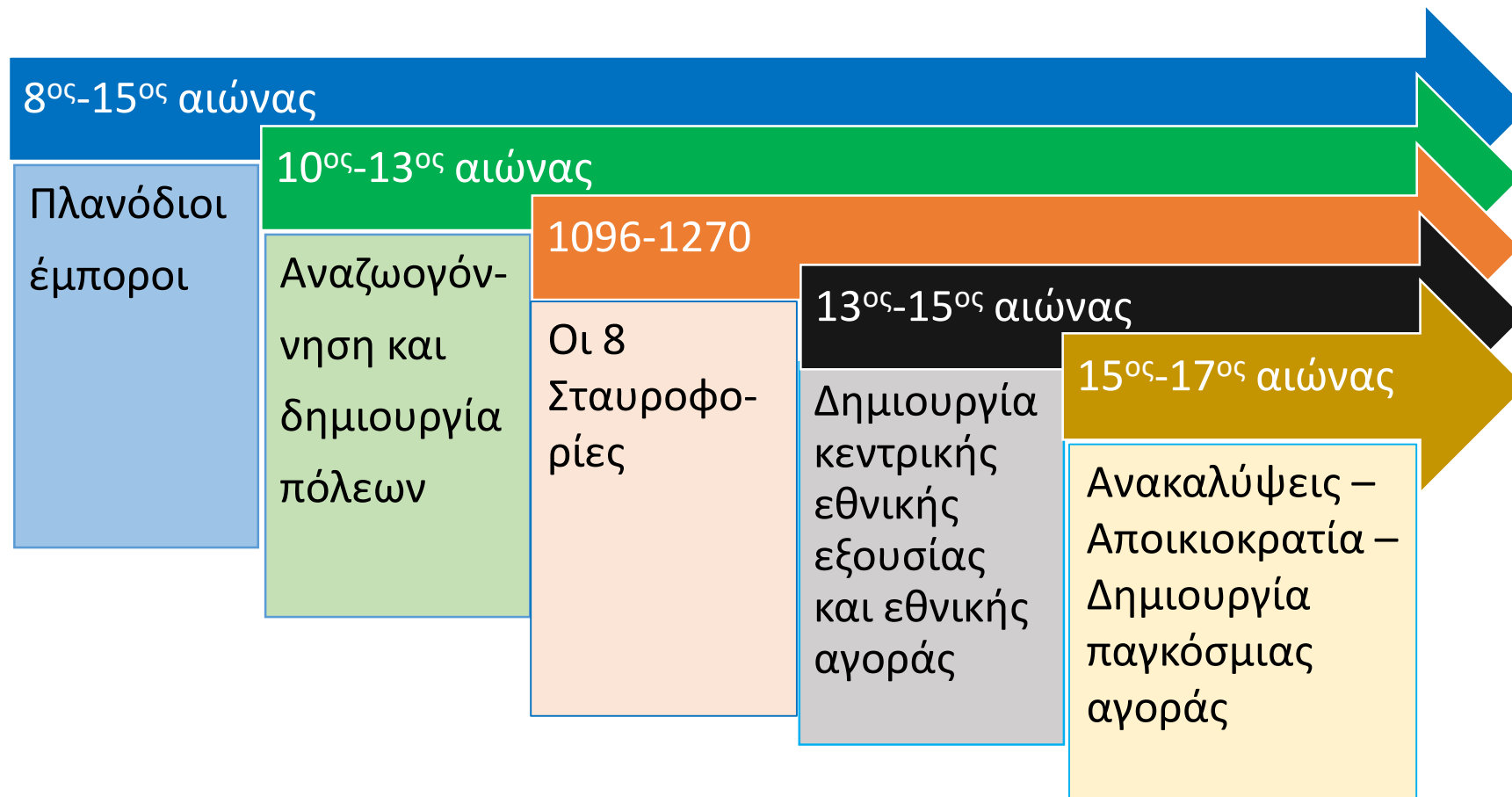
Περιγραφή

- Από τον 15ο αιώνα έως τον 18ο–19ο αιώνα: αύξηση τιμής μαλλιού, πιο προσοδοφόρα η προβατοτροφία από την καλλιέργεια γης.
- Σταδιακή μετατροπή κοινοτικών αγρών σε ιδιωτικά κτήματα μέσω της περίφραξης τους.
- Κύριος στόχος: αύξηση της αγροτικής παραγωγικότητας και κερδοφορίας.
- Συνοδευόταν από απομάκρυνση μικροκαλλιεργητών και χειρωνακτών αγροτών.

Κοινωνικές επιπτώσεις

- Μικροκαλλιεργητές και κοινοτικοί αγρότες → απώλεσαν τα μέσα παραγωγής τους.
- Μετανάστευση στην πόλη → διαθεσιμότητα εργατικού δυναμικού για τις μανιφακτούρες.
- Αύξηση παραγωγής αγροτικών προϊόντων → στήριξη αγοράς για αστική τάξη.
- Ιδιωτικοποίηση γαιών → θεμελίωση κεφαλαιοκρατικής αγροτικής οικονομίας.

Η πορεία προς τον καπιταλισμό

Συντεχνία και μεταποίηση στη φεουδαρχία

- **11^{ος} αιώνα και πέρα:** Παρά την επέκταση του εμπορίου, η εμπορευματική παραγωγή στις πόλεις της Δ. Ευρώπης παραμένει μικρή και οργανωμένη σε συντεχνίες (προκαθορισμένες τιμές, ποσότητες, ποιότητες).
- **12^{ος} αιώνα και πέρα:** Οι χειροτέχνες σε Φλάνδρα και Ιταλία αρχίζουν να δουλεύουν για πιο απομακρυσμένες περιοχές. Αναπτύσσονται έμποροι που αγοράζουν και πωλούν σε μακρινά μέρη. Οι μάστορες υποχρεωμένοι να αγοράζουν πρώτες ύλες και να πουλούν στους εμπόρους.
- **13^{ος} -14^{ος} αιώνες:** Σκληρές συγκρούσεις ανάμεσα σε εμπόρους και χειροτέχνες.
- **15^{ος} αιώνες:** Οι έμποροι προωθούν την οικοτεχνία ως μέσο υπέρβασης των συντεχνιών. Ανάπτυξη οικοτεχνίας στην ύπαιθρο σε Βέλγιο, Ιταλία, Γαλλία, Μεγάλη Βρετανία.
- **16^{ος}-18^{ος} αιώνες:** Η οικοτεχνία παραμένει η κυριότερη μη αγροτική μορφή παραγωγής στη Δυτική Ευρώπη.
- Η οικοτεχνία χωρίζει τον μικροπαραγωγό εμπορευμάτων αρχικά από τον έλεγχο του προϊόντος του και μετά – όταν αναπτύχθηκε η μανιφακτούρα – και από τον έλεγχο των μέσων παραγωγής του.

Ο ρόλος του χρήματος κατά τη μετάβαση στον καπιταλισμό

- «Το 15^ο αιώνα οι κάτοικοι των πόλεων είχαν ήδη μετατραπεί σε περισσότερο αναγκαίο στοιχείο για την κοινωνία συγκριτικά με τη φεουδαρχική αριστοκρατία... διέθεταν ένα ισχυρό όπλο απέναντι στη φεουδαρχία - το χρήμα.»
- «Το χρήμα μετατρέπονταν και πάλι σε γενικό μέσο ανταλλαγής και γι' αυτό αυξήθηκε σημαντικά η μάζα του. Ακόμα και η αριστοκρατία δεν μπορούσε να το απαρνηθεί ... Πολύ πριν τα κανόνια ανοίξουν ρήγματα στα κάστρα των ιπποτών, αυτά είχαν ήδη υπονομευτεί από το χρήμα. Στην πραγματικότητα, το μπαρούτι θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ο διεκπαιρεωτής της κρίσης του χρήματος.»
- «Παντού όπου μία προσωπική σχέση εκτοπίζονταν από μία χρηματική σχέση, μία απόδοση σε είδος από μία απόδοση σε χρήμα, εκεί έμπαινε μία αστική σχέση στη θέση μίας φεουδαρχικής.»
- «Το πόσο πολύ είχε φαγωθεί και διαβρωθεί από τα μέσα η φεουδαρχία στα τέλη του 15^{ου} αιώνα αποκαλύπτεται χτυπητά στη δίψα για χρυσό , η οποία κυρίευσε τη Δυτική Ευρώπη εκείνη την εποχή.»
- «...η φεουδαρχική αριστοκρατία άρχισε από οικονομική άποψη να γίνεται περιττή, ακόμα και επιζήμια στην κοινωνία του ύστερου Μεσαίωνα.»

Από το άρθρο του Fr. Engels «[Για την παρακμή της φεουδαρχίας και την άνοδο της αστικής τάξης]» στην έκδοση Ένγκελς-Μαρξ για την Προκαπιταλιστική Κοινωνική Εξέλιξη (σελ. 213-236)

Τα κατά Polanyi «πλασματικά εμπορεύματα»

- Εμπορευματοποίηση γης και εργασίας, ως απόρροια της εκβιομηχάνισης.
- η προσπάθεια να υποταχθούν αυτά τα «μη-εμπορεύματα» στη λογική της αυτορυθμιζόμενης αγοράς προκαλεί **κοινωνική καταστροφή**.
- Η εργασία, η γη και το χρήμα **δεν είναι εμπορεύματα από τη φύση τους**, γιατί δεν παράγονται για πώληση στην αγορά.
- Η μετατροπή τους σε «εμπορεύματα» είναι μια **τεχνητή, ιστορική επιβολή** του καπιταλισμού.
- Η προσπάθεια να λειτουργήσουν ως «κανονικά» εμπορεύματα οδηγεί σε κοινωνική αποδιάρθρωση.

3. Πώς συγκροτείται ο καπιταλισμός ως διακριτό οικονομικό σύστημα και ποια είναι τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά λειτουργίας του;

Εμπορικό κεφάλαιο: Η πρώτη μορφή του κεφαλαίου

- Το κεφάλαιο, ως χρήμα που επιδιώκει την αύξηση του, εμφανίζεται για πρώτη φορά στη σφαίρα της κυκλοφορίας και όχι της παραγωγής.
- Το εμπορικό κεφάλαιο κυριαρχεί αρχικά επί της σφαίρας της παραγωγής.
- Ως πηγή της προσαύξησης εμφανίζεται η αγορά σε χαμηλή τιμή και η πώληση σε ψηλότερη τιμή.
- Βασικά κέντρα της ανερχόμενης εμπορικής αστικής τάξης: οι πόλεις της Βόρειας Ιταλίας (13^{ος}-15^{ος} αιώνας) και της Ολλανδίας (16^{ος}-17^{ος} αιώνας)
- Εμβληματικές μορφές: η Βρετανική Εταιρεία Ανατολικών Ινδιών (1600) και η Ολλανδική Εταιρεία Ανατολικών Ινδιών (1602).
- Ανάπτυξη χρηματιστηρίων και των πρώτων μετοχικών εταιρειών.
- Η ανάπτυξη του εμπορίου και του εμπορικού κεφαλαίου ωθεί σταδιακά την παραγωγή προς την παραγωγή εμπορευμάτων με όσο το δυνατόν ψηλότερη τιμή.
- Η πρώτη θεωρητική πραγμάτευση του καπιταλισμού είναι ο μερκαντιλισμός (εμποροκρατία) ξεκινά αναγκαστικά από τα επιφανειακά φαινόμενα της σφαίρας της κυκλοφορίας.

Πλουτισμός μέσω εμπορίου

Λαός / Περίοδος	Περίοδος ακμής	Κύρια προϊόντα εμπορίου	Περιοχή δράσης
Φοίνικες	1200–600 π.Χ.	Πορφύρα, γυαλί, ξυλεία, μέταλλα, κοσμήματα	Μεσόγειος (από Λεβάντε έως Ιβηρική)
Ελληνικές πόλεις-κράτη	800–300 π.Χ.	Κρασί, λάδι, αγγεία, σιτηρά, μέταλλα	Μεσόγειος και Εύξεινος Πόντος
Άραβες (Χαλιφάτα και εμπορικές πόλεις)	700–1500 μ.Χ.	Μπαχαρικά, μετάξι, πολύτιμοι λίθοι, δούλοι, χρυσός	Ινδικός Ωκεανός, Ανατολική Αφρική, Μεσόγειος
Βίκινγκς	800–1100 μ.Χ.	Γούνες, μέταλλα, σκλάβοι, κεχριμπάρι	Βόρεια και Βαλτική Θάλασσα, Ευρώπη, Βυζάντιο
Ιταλικές δημοκρατίες (Βενετία & Γένοβα)	1000–1600 μ.Χ.	Μετάξι, μπαχαρικά, γυαλί, δούλοι, πολύτιμα μέταλλα	Μεσόγειος, Μαύρη Θάλασσα, Εγγύς Ανατολή, Ατλαντικός
Πορτογάλοι	1400–1700 μ.Χ.	Μπαχαρικά, ζάχαρη, χρυσός, δούλοι	Αφρική, Ινδία, Βραζιλία, Άπω Ανατολή
Ισπανοί	1500–1750 μ.Χ.	Πολύτιμα μέταλλα, ζάχαρη, καπνός	Αμερική, Ευρώπη, Ασία (Μανίλα)
Ολλανδοί	1500–1700 μ.Χ.	Μπαχαρικά, σιτηρά, ψάρια, υφάσματα, αποικιακά προϊόντα	Ευρώπη, Ασία, Αμερική
Άγγλοι	1600–1800 μ.Χ.	Ύφασμα, τσάι, ζάχαρη, καπνός, αποικιακά προϊόντα	Ευρώπη, Αμερική, Ινδία

Ο μερκαντιλισμός: Βασικές ιδέες και εκπρόσωποι

- **Περίοδος:** 16^{ος} – μέσα 18^{ου} αιώνα.
- **Βασικοί εκπρόσωποι:** Thomas Mun, William Petty, Jean-Baptiste Colbert.
- **Βασικές ιδέες:**
 - α. Η βασική μορφή του (κρατικού) πλούτου είναι η συσσώρευση χρήματος.
 - β. Βασική η επίτευξη πλεονάσματος εμπορικού ισοζυγίου.
 - γ. Το κράτος πρέπει να παρεμβαίνει έντονα στην οικονομία:
 - i. προωθώντας τις εξαγωγές και μειώνοντας τις εισαγωγές
 - ii. υποστηρίζοντας την ανάπτυξη της βιομηχανίας και της ναυτιλίας μέσω δασμών και μονοπωλίων.
 - iii. ρυθμίζοντας την αγορά εργασίας, π.χ. επιβάλλοντας χαμηλούς μισθούς για την επίτευξη ανταγωνιστικών τιμών.
- Χαρακτηρίζονταν από «οικονομικό εθνικισμό» ταυτίζοντας τον πλούτο με την ισχύ του κράτους.

Το κεφάλαιο κατακτά την παραγωγή

- Το πέρασμα από τον φεουδαρχικό στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής πραγματοποιείται με δύο τρόπους: Είτε ο παραγωγός γίνεται έμπορος καπιταλιστής είτε ο έμπορος γίνεται βιομήχανος καπιταλιστής.
- Η παραγωγή γίνεται η «καρδιά» του συστήματος – εκεί όπου παράγεται ο πλούτος.
- Από τη στιγμή που το κεφάλαιο κατακτά την παραγωγή, αρχίζει και την αναδιαμορφώνει με βάση τις δικές του επιταγές.
- *«Η ιστορία της παρακμής της Ολλανδίας σαν κυρίαρχο εμπορικό έθνος είναι η ιστορία της υποταγής του εμπορικού κεφαλαίου στο βιομηχανικό κεφάλαιο» (Μαρξ, Το Κεφάλαιο, τ. 3, σ. 422).*
- Η αρχική κατάκτηση της παραγωγής από το κεφάλαιο συνοδεύτηκε από την επικράτηση της λεγόμενης Σχολής των Φυσιοκρατών ενώ η εδραίωση αυτής της κατάκτησης από τη Σχολή της Κλασικής Πολιτικής Οικονομίας και της Μαρξιστικής Πολιτικής Οικονομίας.
- Στην οικονομική σκέψη, η αξία –ως χρηματική μορφή του πλούτου- αρχίζει να συνδέεται με την εργασία στη σφαίρα της παραγωγής, όχι με το χρήμα ή το εμπόριο.

Βιομηχανική Επανάσταση: Η ολοκλήρωση της καθυπόταξης της παραγωγής στο κεφάλαιο

- **18ος–19ος αιώνας:** Μετάβαση από την οικοτεχνία και μανιφακτούρα στη μηχανοποιημένη παραγωγή.
- **Τεχνολογική καινοτομία:** ατμοκίνητοι μηχανισμοί, υφαντουργία, σιδηροδρομικό δίκτυο.
- **Αύξηση παραγωγικότητας και συσσώρευση κεφαλαίου** → ενίσχυση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής.
- **Αύξηση μισθωτής εργατικής τάξης:** συγκέντρωση πληθυσμού σε εργοστάσια και αστικά κέντρα.
- **Κοινωνικές ανισότητες:** πλούτος στους καπιταλιστές, σκληρές εργασιακές συνθήκες για εργάτες.
- **Επέκταση αγορών:** βιομηχανικά προϊόντα για εσωτερική και διεθνή κατανάλωση → ανάπτυξη εμπορίου και παγκοσμιοποίησης.

Τρία στάδια της ανάπτυξης της κεφαλαιακής σχέσης παραγωγής

- Η συγκέντρωση στον ίδιο χώρο και κάτω από τις διαταγές ενός κεφαλαιοκράτη ενός μεγαλύτερου αριθμού εργατών με σχετικά σταθερό τρόπο εργασίας. (μέχρι μέσα 16^{ου} αιώνα)
- Η συνεργασία όταν συνδυάζεται με ανάπτυξη του καταμερισμού της εργασίας. (μέχρι το τελευταίο τρίτο του 18^{ου} αιώνα)
- Παραγωγή βασισμένη σε εργαλειομηχανές και σύγχρονα τεχνολογικά μέσα παραγωγής. Ο άνθρωπος παύει σταδιακά να επιδρά άμεσα πάνω στο αντικείμενο εργασίας. (μέχρι σήμερα)

Τυπική και πραγματική υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο

Τυπική υποταγή

- Το κεφάλαιο υποτάσσει προϋπάρχουσες μορφές εργασίας (π.χ. συντεχνιακή, οικοτεχνική, αγροτική παραγωγή), χωρίς να αλλάζει ουσιαστικά τον τρόπο παραγωγής.
- Ο εργάτης εξακολουθεί να δουλεύει με τα ίδια μέσα και τεχνικές, απλώς πλέον υπό τον έλεγχο του κεφαλαιοκράτη.
- Αυτό αντιστοιχεί ιστορικά στη μανιφακτούρα του 16ου–18ου αιώνα: συνένωση τεχνιτών σε κοινό χώρο, αλλά ακόμη χωρίς μηχανικό εξοπλισμό και τεχνολογική καινοτομία.

Πραγματική υποταγή

- Το κεφάλαιο αναμορφώνει ριζικά τον τρόπο παραγωγής: αντικαθιστά τη χειροτεχνική δεξιοτεχνία με μηχανές και συστηματική τεχνική οργάνωση.
- Η εργασία προσαρμόζεται στις ανάγκες του κεφαλαίου — η παραγωγική διαδικασία γίνεται καπιταλιστική και τεχνολογικά εξαρτημένη.
- Αυτό αντιστοιχεί ιστορικά στη μεγάλη βιομηχανία του ύστερου 18ου και 19ου αιώνα.

Οι Φυσιοκράτες

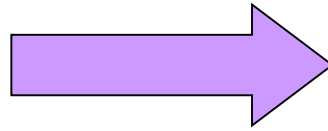
- **Περίοδος:** Μέσα 18^{ου} αιώνα (κυρίως Γαλλία)
- **Κύριοι εκπρόσωποι:** François Quesnay, Anne Robert Turgot
- **Ιστορικό πλαίσιο:** Αγροτική Γαλλία πριν τη βιομηχανική επανάσταση· αντίδραση στον μερκαντιλισμό.
- **Βασικές ιδέες:**
 - α) Η γη είναι η μόνη πραγματικά παραγωγική πηγή πλούτου· η γεωργία παράγει “καθαρό προϊόν” (produit net).
 - β) Η (αγροτική) παραγωγή, όχι το εμπόριο, είναι η πηγή του πλούτου.
 - γ) Η οικονομία υπακούει σε “φυσικούς νόμους” που πρέπει να αναγνωρίσει το κράτος· προάσπιση της ελευθερίας του εμπορίου και της παραγωγής (“laissez faire, laissez passer”).

Η Κλασική Πολιτική Οικονομία

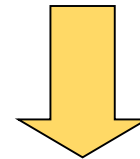
- **Περίοδος:** Τέλη 18ου – μέσα 19ου αιώνα.
- **Κύριοι εκπρόσωποι:** Adam Smith, David Ricardo, Thomas Malthus, John Stuart Mill.
- **Ιστορικό πλαίσιο:** Ανάδυση της μεγάλης βιομηχανίας και της αγγλικής παγκόσμιας αγοράς.
- **Βασικές ιδέες:**
 - α. Ο πλούτος παράγεται από την εργασία σε όλους τους τομείς της παραγωγής. Η αξία των εμπορευμάτων απορρέει από το χρόνο εργασίας για την παραγωγή τους.
 - β. Η αγορά θεωρείται αυτορρυθμιζόμενο σύστημα· το “αόρατο χέρι” (Smith) εξασφαλίζει την κοινωνική ισορροπία.
 - γ. Το κεφάλαιο και η εργασία αντιμετωπίζονται ως παραγωγικοί συντελεστές· η συσσώρευση οδηγεί σε οικονομική ανάπτυξη.
 - δ. Ο Ricardo αναλύει τη διανομή μεταξύ μισθών, κέρδους και προσόδου, και τον νόμο της φθίνουσας απόδοσης.

Η ρήξη που προξένησε ο A. Smith το 1776

Διακηρύσσει
την προτεραιότητα και
την ανεξαρτησία των
οικονομικών νόμων
έναντι των πολιτικών
και κρατικών νόμων

Προσδιόρισε ως
αντικείμενο της μελέτης του
την παραγωγή και κυκλοφορία
εμπορευμάτων σε μία
κοινωνία
εμπορευματοπαραγωγών

Αμετάκλητη
εγκαθίδρυση
Π.Ο. ως ιδιαίτερου
θεωρητικού πεδίου

Αγοραίες και «φυσικές» τιμές στον Adam Smith

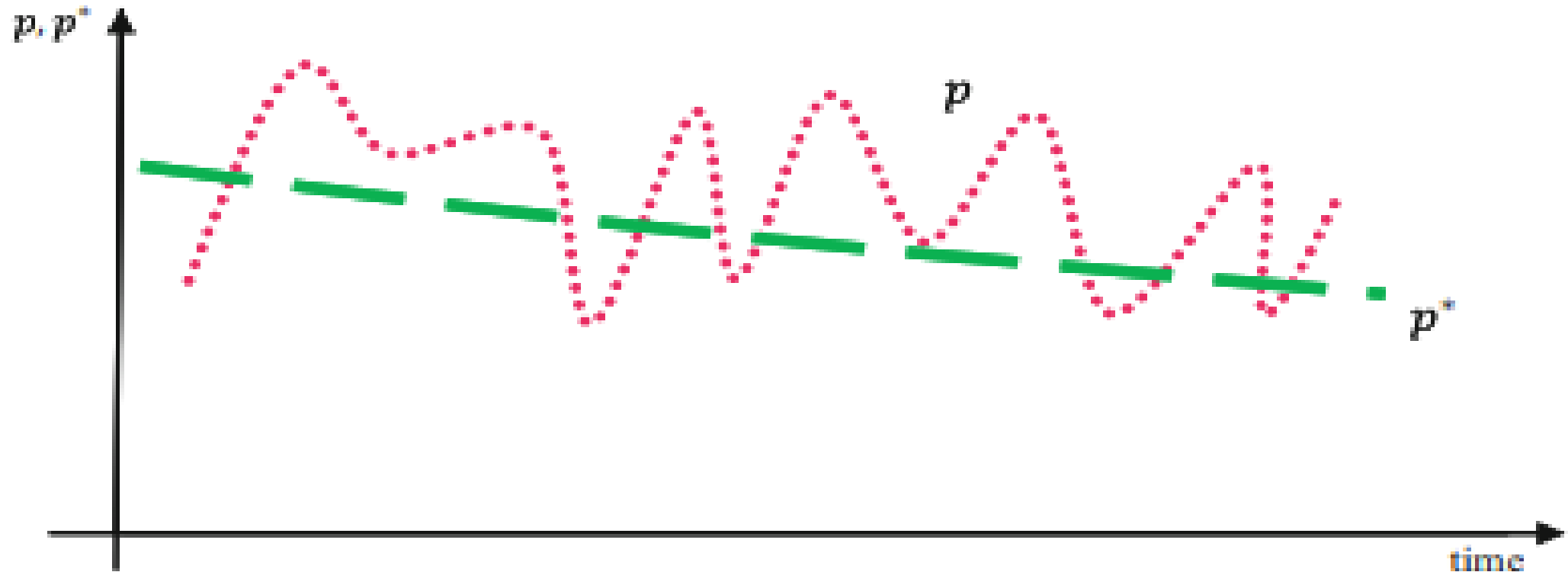

Fig. 1.1 Market and natural price over time

Tsoulfidis, L. and P. Tsaliki, 2019, Classical Political Economics and Modern Capitalism, p. 6

Η Μαρξιστική Πολιτική Οικονομία

- **Περίοδος:** Μέσα 19ου αιώνα
- **Κύριοι εκπρόσωποι:** Karl Marx, Friedrich Engels
- **Κεντρικά έργα:** Grundrisse (1857–58), Κεφάλαιο (1867–1894)
- **Βασικές ιδέες:**
 - α. Ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής δεν είναι ένας «φυσικός», αλλά ένας ιστορικά παροδικός τρόπος παραγωγής.
 - β. Η αξία των εμπορευμάτων καθορίζεται από τον κοινωνικά αναγκαίο χρόνο που απαιτείται για την παραγωγή τους.
 - γ. Το κέρδος των καπιταλιστών είναι η μορφή έκφρασης της υπεραξίας, δηλαδή της απλήρωτης εργασίας που ιδιοποιούνται οι καπιταλιστές από τους μισθωτούς εργαζόμενους.
 - δ. Παρά τη μεγάλη συνεισφορά του στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής μαστίζεται από φτώχεια, ανισότητες, κρίσεις και οικολογική καταστροφή.

Αξία και υπεραξία

Η ιστορική εξέλιξη της εκμετάλλευσης

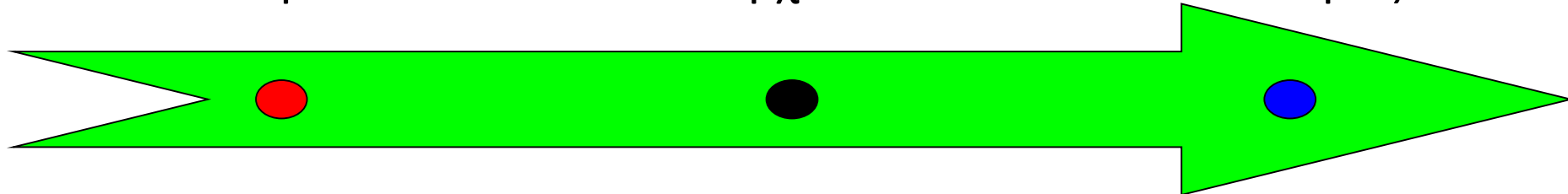
Δουλοκτησία

Φεουδarchία

Καπιταλισμός

Φυσικός καταναγκ.
(ο παραγωγός-δούλος
ιδιοκτησία του
δουλοκτήτη)

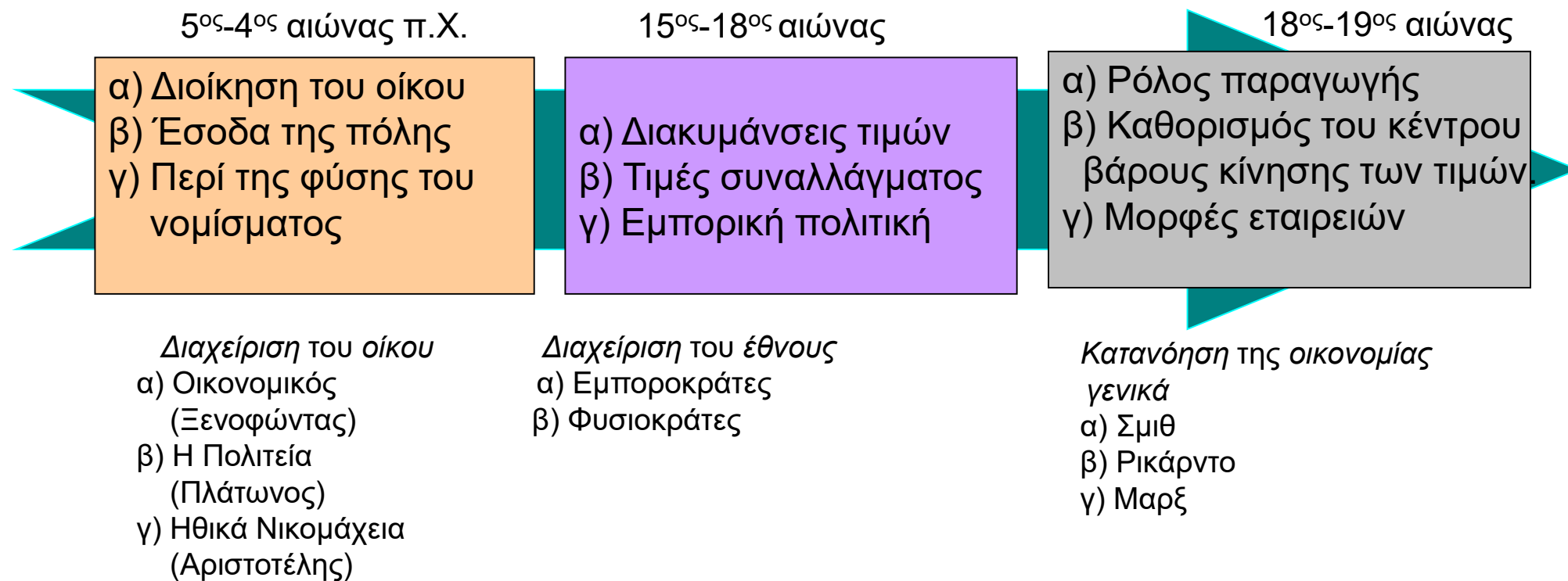
Φυσικός καταναγκ.
(ο παραγωγός-
δουλοπάροικος
προσωπικά
εξαρτημένος από
το φεουδάρχη)

Οικονομικός καταναγκασμός
(ο μισθωτός εργάτης
οικονομικά εξαρτημένος
από τον καπιταλιστή)

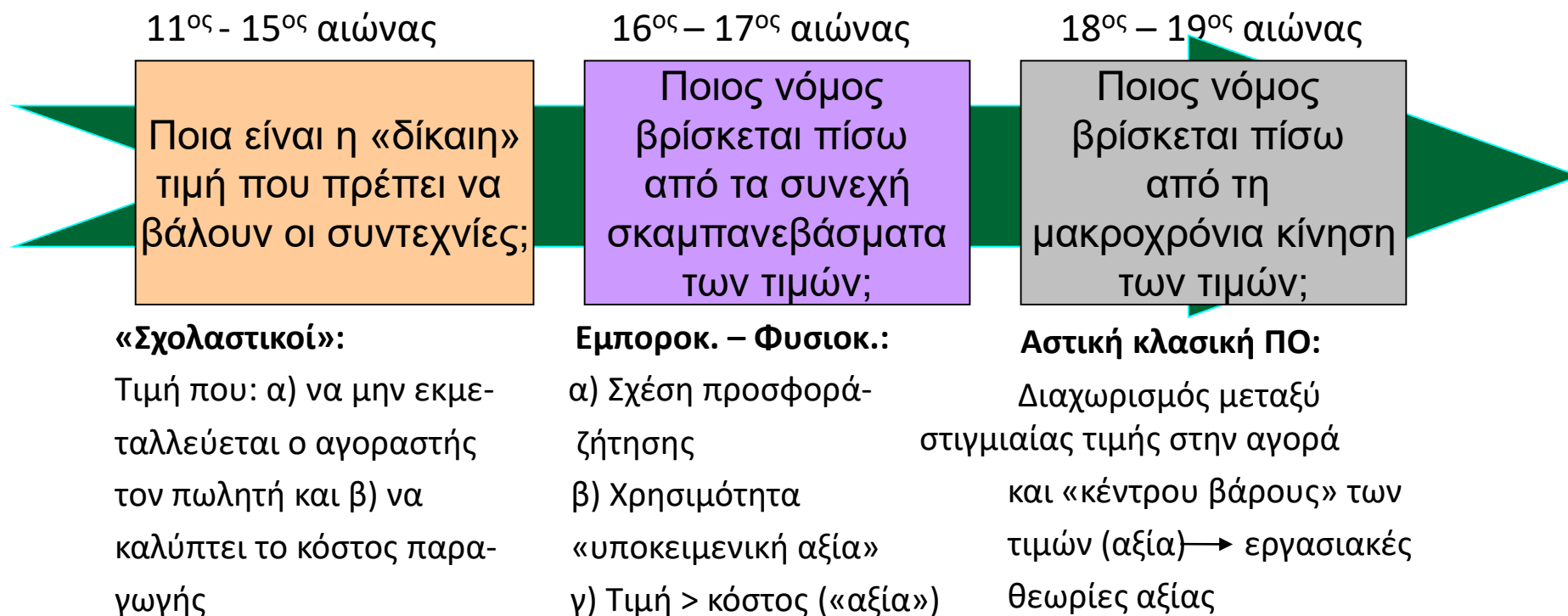
Θεμελιώδη οικονομικά χαρακτηριστικά καπιταλισμού

- Βασίζεται στην καπιταλιστική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και τη μίσθωση εργατικής δύναμης.
- Σκοπός παραγωγής: καπιταλιστικό κέρδος.
- Βασίζεται στον ανταγωνισμό ανάμεσα στους καπιταλιστές και τον αυθόρμητο καθορισμό των τιμών.
- Από αυτές τις τιμές εξαρτώνται και τα διάφορα εισοδήματα (κέρδη, μισθοί, πρόσοδοι).
- Είναι το πρώτο αυτορυθμιζόμενο οικονομικό σύστημα.
- Συμπληρωματική παρέμβαση από το κράτος με στόχο τη γενική στήριξη της καπιταλιστικής επιχειρηματικής δραστηριότητας.
- Η συσσώρευση κεφαλαίου και η συνεχής αναπαραγωγή των σχέσεων κεφαλαίου–εργασίας είναι βασική προϋπόθεση για τη διατήρηση του συστήματος.

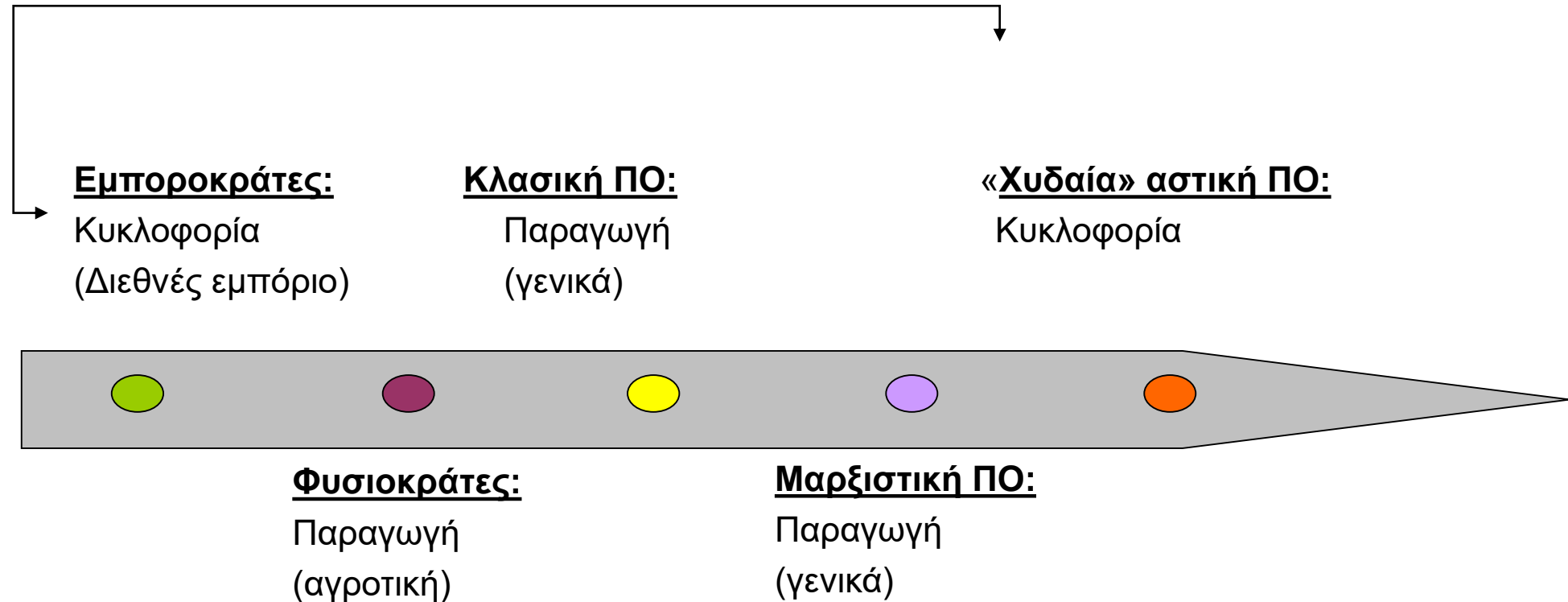
Η εξέλιξη των οικονομικών «ερωτήσεων» και απαντήσεων»

Τι καθορίζει τις ανταλλακτικές σχέσεις;

Προσδιορισμός του αντικειμένου της οικονομικής σκέψης

«Η πραγματική επιστήμη της σύγχρονης οικονομίας αρχίζει μόνο εκεί που η θεωρητική έρευνα περνάει από το προτσές της κυκλοφορίας στο προτσές της παραγωγής»

Κ. Μαρξ, Το Κεφάλαιο, τ. 3, σ. 426

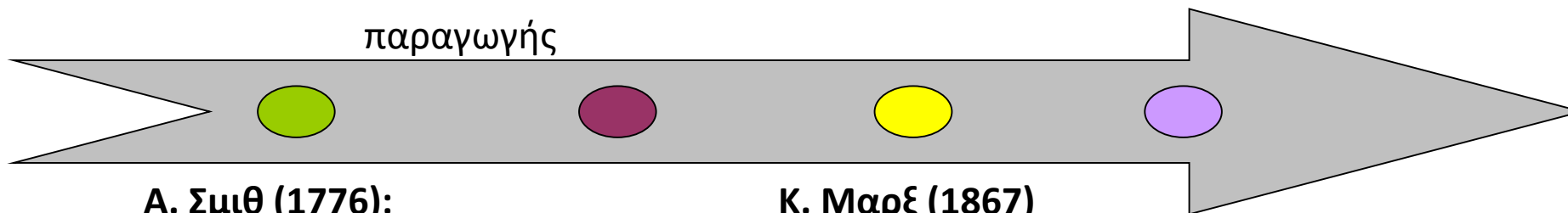
Ποια εργασία ως βάση της αξίας;

Ντ. Ρικάρντο (1817)

- α) μόνο «δαπανώμενη» εργασία
- β) η αξία δεν καθορίζεται μόνο από τη «ζωντανή αλλά και από τη «νεκρή εργασία» των μέσων παραγωγής

«Χυδαία» αστική ΠΟ (1870-)

- α) άρνηση εργασιακής αξίας
- β) ταύτιση αξίας-τιμής
- γ) Υιοθέτηση εκ νέου «χρησιμότητας» και προσφοράς-ζήτησης

Α. Σμιθ (1776):

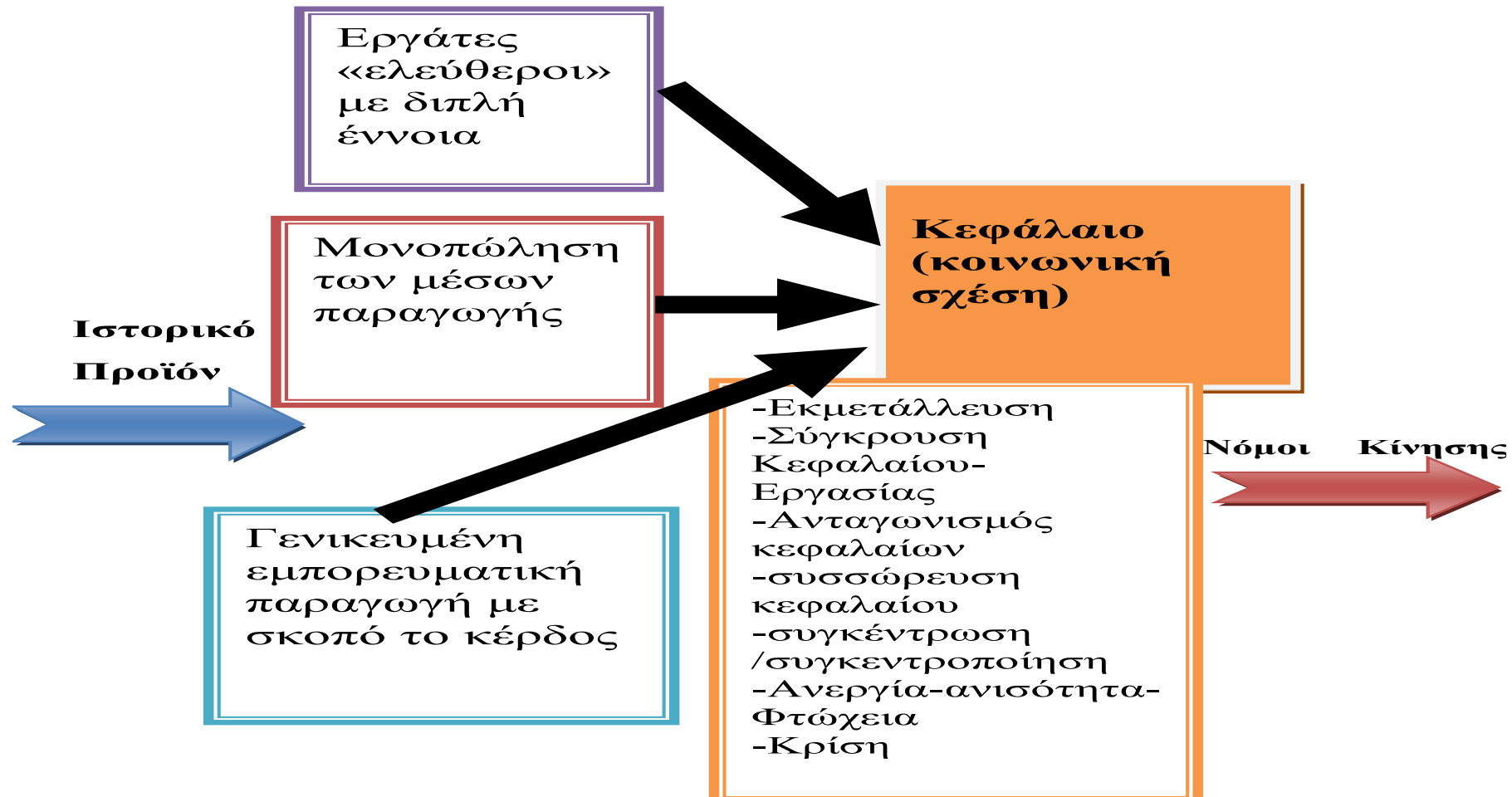
- α) «ενσωματωμένη» και «αγοραζόμενη» εργασία
- β) «θεωρία των τριών συντελεστών παραγωγής» (αξία = άθροισμα εισοδημάτων)

Κ. Μαρξ (1867)

- α) Κοινωνικά αναγκαίος χρόνος εργασίας
- β) Αφηρημένη – συγκεκριμένη εργασία
- γ) Απλή-σύνθετη εργασία

4. Προς τα πού κατατείνει ο καπιταλισμός;

Ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής

Προσαρμογή της μορφής της καπιταλιστικής ιδιοκτησίας στην ανάπτυξη του κοινωνικού χαρακτήρα της παραγωγής

Ο Marx για τη μετοχική εταιρεία

1. Τεράστια επέκταση της κλίμακας της παραγωγής και των επιχειρήσεων, που ήταν αδύνατο να γίνουν από τα ξεχωριστά κεφάλαια.
2. Είναι εκείνη η μορφή του κεφαλαίου που παίρνει άμεσα κοινωνική μορφή (κεφάλαιο συνεταιρισμένων ατόμων) σε αντίθεση με το ατομικό κεφάλαιο.
3. Πρόκειται για την κατάργηση του κεφαλαίου σαν ατομικής ιδιοκτησίας μέσα στα πλαίσια του ίδιου του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής.
4. Διαχωρισμός ιδιοκτησίας – λειτουργίας κεφαλαίου. Ανάληψη της διοίκησης και λειτουργίας της επιχείρησης από μισθωτούς εργαζόμενους. Αντικατάσταση του δραστήριου ατομικού καπιταλιστική από τον παθητικό μέτοχο-παράσιτο.
5. Ιδιοκτησία με τη μορφή μετοχής – χρηματιστηριακό παιχνίδι, κερδοσκοπία, απάτη.
6. Ανάπτυξη στοιχείων σχεδιασμού (και όχι αγοραίων σχέσεων) εντός της κάθε μετοχικής εταιρείας ή ομίλου.

Ο ορισμός του Lenin για τον ιμπεριαλισμό

- ❑ Τα μονοπώλια παίζουν **αποφασιστικό** ρόλο στην οικονομική ζωή.
- ❑ Συγχώνευση τραπεζικού – βιομηχανικού κεφαλαίου.
- ❑ Εξαιρετικά **σπουδαία σημασία** εξαγωγής κεφαλαίου σε σχέση με την εξαγωγή εμπορευμάτων.
- ❑ Διεθνείς μονοπωλιακές ενώσεις που **μοιράζουν** τον κόσμο.
- ❑ Το εδαφικό μοίρασμα της γης ανάμεσα στις μεγάλες ιμπεριαλιστικές δυνάμεις έχει τελειώσει και **ξαναρχίζει**.

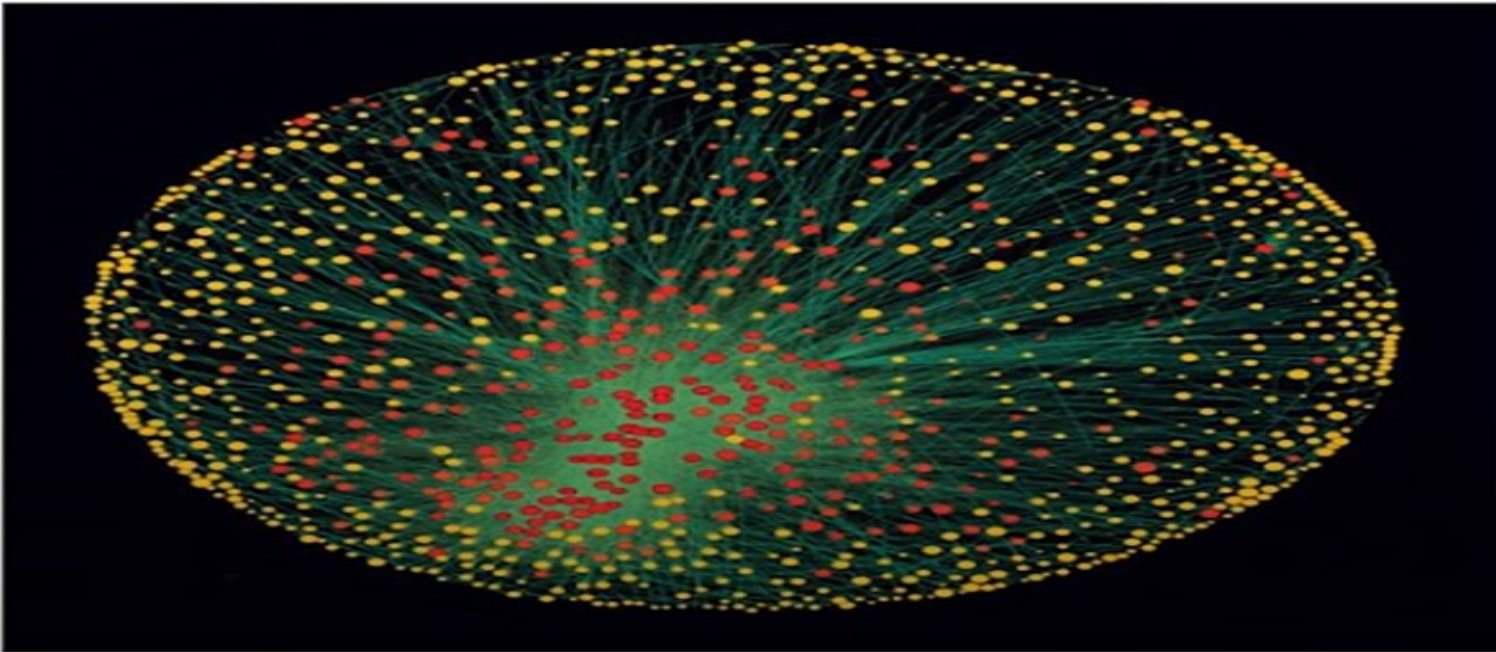
Η συγκεντροποίηση στα συσκευασμένα τρόφιμα

Συγκέντρωση και συγκεντροποίηση στην παγκόσμια αγορά

Concentration and centralisation

A “super-entity” of 147 tightly knit companies – all of their ownership was held by other members of the super-entity – control 40 per cent of total corporate assets globally.

1318 companies appeared to collectively own through their shares the majority of the world's large blue chip and manufacturing firms – the “real” economy – representing 80 per cent of global revenues.

Swiss Institute of Technology.

Πηγή: Michael Roberts, YouTube: Marx's laws of motion in 30 minutes

Βασικά ερωτήματα

1. Ποια είναι τα βασικά χαρακτηριστικά του φεουδαρχικού οικονομικού συστήματος;
2. Πώς γεννήθηκε το καπιταλιστικό οικονομικό σύστημα μέσα από τα σπλάχνα της φεουδαρχίας;
3. Πώς συγκροτείται ο καπιταλισμός ως διακριτό οικονομικό σύστημα και ποια είναι τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά λειτουργίας του;
4. Προς τα πού κατατείνει ο καπιταλισμός;